

FIKRET KARČIĆ

Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu

JEDNA NEOBJAVLJENA RASPRAVA MUHAMED-EF. TUFE O ŠERIJATSKIM SUDOVIMA

Sažetak

Ovaj rad bavi se neobjavljenom raspravom o šerijatskom sudstvu koju je napisao Muhamed-ef. Tufo, bosanskohercegovački alim modernog doba. Rukopis se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, a zaveden je pod brojem R-8258. Napisan je na bosanskom jeziku, sa citatima na arapskom jeziku.

U ovom radu daje se biografija autora, tekst rasprave i njena kratka analiza. Glavni zaključci do kojih je autor došao jesu da Muhamed-ef. Tufo smatra sudstvo najvažnijom granom državne vlasti, ističe lik pravednog vladara u islamskoj misli, te slijedi Ibn Halduna kada je riječ o nepravdi i nasilju kao znakovima dekadence društva.

Ključne riječi: šerijat, sudstvo, Muhamed-ef. Tufo.

Uvod

Islamska pravna misao u Bosni i Hercegovini u postosmanskom periodu nije detaljno izučena. Postoje studije o šerijatskim sudovima i opštim trendovima u islamskoj pravnoj nauci.¹ Nedostaju detaljna istraživanja o pojedinim autorima i njihovom naučnom doprinosu. Tek nakon što takva istraživanja budu obavljena, moći će se upotpuniti slika o stanju nauke islamskog prava kod nas i uporediti sa sličnim razvojem u ostalim balkanskim zemljama.

Jedan od bosanskohercegovačkih autora koji se bavio šerijatskim pravom jeste i Muhamed-ef. Tufo (1882-1939). U njegovoj zaostavštini pronađen je rukopis jednog rada o šerijatskom sudstvu, na koji ukazujemo u ovom tekstu.

O raspravi

Rasprava se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, u zbirci rukopisa, pod brojem R-8258. Zabilježena je pod naslovom *al-Maḥākīm aš-šar‘iyya*.

1 Vidi: Fikret Karčić, *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918-1941*, Sarajevo: Vrhovno islamsko starješinstvo, 1986; Enes Durmišević, *Šerijatsko pravo i nauka šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX stoljeća*, Sarajevo: Pravni fakultet u Sarajevu, 2008.

Kataloški ju je obradio Osman Lavić.² Prema katalogu, fizičke karakteristike rukopisa su: L. 9; 24x19,5 cm, tekst bez margina, 23 retka. Arapski tekst *ta 'līq*, krupan. Tekst pisan grafitnom olovkom u svesku sa širokim linijama. Tekst je s puno citata arapskog teksta. Na kraju hemijskom olovkom napisano: Pisao Muhamed Tufo, po čemu se zaključuje da je rukopis autograf.

O autoru

Muhamed-ef. Tufo rođen je u Sarajevu 1882. godine.³ U rodnom gradu završio je mekteb, ruždiju i Merhemića medresu. Godine 1908. završio je Šerijatsku sudačku školu. Nakon izvjesnog vremena školovanje je nastavio u Istanbulu, gdje je 1916. godine dobio idžazetnamu (*licentia docendi*) od Ḥasana ibn 'Alā'uddīna ibn Ḥusayna iz Akke da može da predaje metafiziku i hadis. U Istanbulu je položio i strogi ispit *ru'ūs*.

Po povratku u Bosnu i Hercegovinu predavao je u Gazi Husrev-begovoj medresi i Daru-l-mualliminu. Hamdija Kreševljaković kaže o tome: „Kako mu je nauka bila prirasla srcu, on se ne posvećuje lagodnoj kadijskoj službi nego teškom i slabo plaćenom muderiskom zvanju.“⁴

Godine 1928. postavljen je za suplenta na Šerijatskoj sudačkoj školi, a 1931. godine za redovnog profesora. Kada je osnovana Viša islamska šerijatsko-teološka škola (VIŠT), postavljen je 1937. godine za docenta, a naredne godine za vanrednog profesora. Umro je 17. maja 1939. godine u Sarajevu.

Objavljivao je radove u islamskim časopisima u Bosni i Hercegovini. Pisac je udžbenika iz oblasti hadisa i više drugih radova na bosanskom jeziku.

Sadržaj rasprave

Rasprava se sastoji od pet dijelova. Prvi dio govori o sudstvu uopšte, drugi dio se bavi Ibn Haldunovim stavovima o pravdi i nepravdi, treći i četvrti dio sadrže kur'anske ajete i hadise o pravdi i suđenju, a peti dio sadrži zaključna razmatranja i navode o muslimanskim pravnicima koji su odbijali da prihvate sudsku funkciju bojeći se odgovornosti koju ona nosi. Teorijski najznačajnija su prva dva dijela koji će se ovdje donijeti u integralnom obliku i jeziku autora.

2 *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv.10, obradio Osman Lavić, London: Al-Furqan i Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u BiH, 2002, str. 439.

3 Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka, 2018, str. 511.

4 Hamdija Kreševljaković, „Merhum Muhamed ef. Tufo“, *Novi Behar*, g. XII, br. 24, str. 328.

I

Šerijsko sudstvo

Kada budete svijetu sudili, da sudite pravo (Kur'an)⁵

Sudstvo je jedna vrlo važna, a možda i najvažnija grana državne uprave. Sudstvo razlučuje pravdu od krivde, u zaštitu uzima prava, a kažnjava krivca. Ono potpomaže pravog u izvođenju njegovih kombinacija, a krivog sprečava od njegove zle i nepravilne nakane. Gdje ne postoji pravosuđe tu nema reda ni rada. Gdje vlada nasilje tu nema za državljane sigurnosti ni udobna života.

Islam polaže veliku važnost sudstvu. U jednom hadisi šerifu vladar je nazvat Božijim hladom pod koji se sklanja onaj kome je kakvo nasilje učinjeno.

(tekst na arapskom jeziku)

On je nazvan tim imenom zato što je on vrhovni glavar državni sa svojim podčinjenim osobljem i što on svakom jednako pravdu kroji. U našim dogmat-skim djelima veli se ovako

(tekst na arapskom jeziku)

Znači Muslimanima je potreban jedan vođa (imam, vladar) koji će u djelo provoditi šerijske presude (eksekutivna vlast) i koji će vršiti kazne, popravljati utvrde, spremati vojsku na neprijatelja, kupiti poreze, kažnjavati hrsuze, razbojnike i odmetnike, prisustvovati prilikom džuma i bajramskog namaza, rešavati sporove među ljudima, primati svjedočanstvo, vršiti tutorsku vlast nad osobama koje su malodobne i koje nemaju bližeg tutora, dijeliti opljačkano blago od neprijatelja itd.

Iz gornjeg citata vidimo šta će vladar raditi. Njegov rad može se vršiti na dva načina i to I direktno ako ga vrši on osobno i II indirektno, ako ga vrši posredstvom svoga pomoćnog osoblja, kao što su ministri, sudije i administrativni činovnici. Alejhiselam je rekao u jednom hadisi šerifu ovako:

(tekst na arapskom jeziku)

„Ko umre a ne znadne svoga vremena vladara, zaista je umro džahilij-skom neznabožačkom smrti“.

Poznato nam je i to da se u svakoj državi gdje ima vladar, izriče osuda u ime Njegovo.

II

Veliki islamski naučnik i kulturni historik Abdurahman Ibn Haldun napisao je u svojoj Mukadimi (uvod u historiju) jedan odsjek u kome kaže da nasilje i nepravo suđenje vodi rasulu i državnoj propasti i pustošenju.

Taj odsjek glasi ovako⁶

(tekst na arapskom jeziku)

5 Kur'an, 4:58.

6 Uporedi: Ibn Haldun, *Muqaddima*, preveo Teufik Muftić, Sarajevo, El-Kalem, 2007, vol. I, str. 470-471.

Znači:

Ovaj odsjek raspravlja o tome kako nasilje vodi rušenja kulture.

Znađni da činjenje nasilja svijetu u njihovim kapitalima dovodi do nehaja za stjecanje tih kapitala, jer će oni vidjeti da će im na koncu iz ruku otići ono što su stekli, neće imati volje za radom, pa će izgubiti volju i nadu u onolikoj mjeri u kolikoj budu napadani i ukoliko se bude na njih nasrtalo. Što se bude više na njih nasrtalo, sve će oni više gubiti volju za radom, a u manjem slučaju manje će se i volja gubiti. Kad ljudi ne budu radili i trgovali, zavladaće oskudica i nestašica a tako isto i strah, pa će nastati bježanje i seljenje iz toga mjesta, a iza toga nastupa rasulo i pustoš.

Pogledaj šta o tome priča Mesudija o perzijskom vrhovnom svećeniku za vrijeme vladavine Behrama sina Behramovog, te kako je na jedan vrlo fin način odvratio svoga vladara od nasilja sa jednim mudrim primjerom. Vladar je jedne prilike čuo kako jejne hukću, pa je tražio od vrhovnog svećenika da mu rastumači šta one razgovaraju. On mu je na to pitanje ovako odgovorio: Jedan muški prosi jednu žensku, a ona mu u ime mehra traži 20 porušenih sela, i on joj na to kaže: To je vrlo lahka stvar i još ti mogu sigurno reći da ti mogu dati i 1000 porušenih sela, samo ako bude Bahram i dalje vladao.

Behram je odmah razumio šta svećenik sa tim kani, pa ga je pozvao da mu nasamo kaže šta je kanio sa svojom izjavom. Tom prilikom rekao mu je vrhovni vjerski starješina ovako: „Dragi Care! Kako god vladanje ne može biti bez zakona tako isto i zakon je potreban vladarima (sa tim je htio reći da je potrebna vladavina, pa da se zakon može vršiti). Tako isto vladavini trebaju ljudi, a ljudima novci. Novca nema bez napretka a napretka nema bez pravde. Pravda je mjera koju je Bog postavio među ljudima a vladar je njezin nadziratelj. Ti si Care zemlju oteo od onih, koji su je obrađivali i danak plaćali, pa si je predao svojoj kamarili, koja ništa ne radi samo ljenčari. Od njih se nije ni danak uzimao nego im se kroz prste gledalo. Tako je država došla u deficit, a porezi su se navalili na one koji su još ostali zemlju da obrađuju a nijesu bili u Tvojoj milosti. Oni nisu mogli tako poreze plaćati pa su se raselili ili su obrađivali mali dio zemlje samo zato da neplaćaju tolike poreze. Tako je ostala mnoga zemlja neobrađena, a i prihodi su podbacili, vojska i narod je upropašten, a strane države su počele na nas vrebati, jer su znale da su presahle državni prihodi pomoću kojih se može vladati“.

Kad je ovo sve Car čuo i razumio, odmah je počeo nastojati da stvar ispravi, pa je zemlju odmah povratio starosjediocima, a oni su počeli zdušno zemlju obrađivati i porez plaćati, pa je tako zemlja kultivirana a državne blagajne bile su pune novca, gradovi su popravljani a vojska osnažena u tolikoj mjeri da su neprijatelji izgubili svu nadu u uspjeh a vladar je sam počeo sobom državne poslove nadzirati i voditi, da je u državi nastalo blagostanje i zavladao potpuni red.

Dalje nastavlja Ibn Haldun: Ti ćeš dragi čitaocu razumiti ove priče, da je nasilje vijesnik rasula i izumiranja. Ti se nemoj prevariti i reći Da je bilo puno mjesta gdje je nasilje vladalo, a ta mjesta nijesu propala, jer u velikom gradu nasilje se odmah ne može niono se tamo širi polako i postepeno, a gdjekad se i sama uprava promijeni i stanje poboljša prije nego li što nasilje zlo djeluje. Kako god bude ipak će nasilje naškoditi i osjetiće se zle posljedice. Nemoj misliti da je nasilje samo tuđe uzimati i grabiti, njega ima raznih vrsta među koje spada drugoga nepravdo goniti, u njegovu ga pravu oštetiti, tuđi imetak i pravo uzurpirati, a toga svega posljedica je, da će se taj postupak državi osvetiti i njezinu upravu poremetiti i dovesti do rasula i rušenja.

Zato je zulom po šeriatu zabranjen što se iz njega porađaju zle posljedice i ljudska propast, jer šeriat uzima u zaštitu pet nužnih stvari, a to su: vjera, tijelo, pamet, potomstvo i kapital, pa pošto sa zulumom dolaze u opasnost gornje stvari zato on i jeste pokuđeni po Kur'anu kao i po sunnetu osuđen. Kad bi mogao svaki pojedinac njegov provoditi, onda bi i kazna za njega bila propisana kao što je propisana za prostituciju, pijanstvo, ubistvo it.d. ali tako nije unijeto glede njega, jer njega mogu provoditi samo pojedinci, koji posjeduju snagu u svojim rukama. Zato je on tako pokuđen, da bi se od njega ustegao onaj koji je u stanju vršiti ga. „Tvoj Gospodar nikome nasilje ne čini“ (Kur'an).⁷

Iz gornjih citata vidimo kako ovaj veliki filozof i historik razlaže gadne strane nasilja, a nasilje se događa u najviše slučajeva gdje nema pravde i pravosuđa.

Otuda možemo zaključiti koliku važnu ulogu igra pravosuđe u Državnoj upravi.

Naš uzvišeni šeriat posvetio je veliku pažnju pravosuđu te je veoma pohvalio praveden sudije i dobre zakonoše, a strogo osudio nasilnike i nepravednike, kao i one koji mito primaju.

V

Ove uzvišene izreke bile su povod mnogim našim velikanima, da se oni nijesu htjeli primiti toga časnog zvanja premda su bili vrlo sposobni i premda su potpuno odgovarali tome zvanju, jer su se bojali da neće moći biti potpuno objektivni i da će kome kakvo nasilje učiniti. Eto, na primjer naš veliki predstavnik hanefijske škole Imami Azam Ebu Hanife nije htjeo tu službu primiti premda je bio nudjen, šta više i šikaniran od strane halife Mensura. Veli se da veliki Imam nije htio to zvanje primiti, jer nije želio služiti tadanjem režimu Abasovića, koji mu se nije sviđjao.

....(slijedi tekst koji je teško čitljiv)

7 Kur'an, 18:49.

Analiza

U ovoj kratkoj raspravi autor je iznio nekoliko važnih stavova.

Prvo, on slijedi klasične muslimanske učenjake i smatra sudstvo najvažnijom granom državne vlasti. Naime, u islamu zakonodavna vlast pripada Bogu i on je Zakonodavac u šerijatu. Političke vlasti imaju ograničenu zakonodavnu ulogu da izdaju zakone, ali se oni nazivaju *kanuni*, a ne šerijat. U glavnim izvorima šerijata najviše se govori o suđenju i pravednom vladanju bez ulaženja u detalje i institucionalni oblik tih funkcija.

Drugo, autor posebno naglašava pravednog vladara koji se poredi sa „Božijim hladom na Zemlji“ pod koji se sklanjaju oni kojima je načinjena nepravda. U islamskim izvorima, posebno Sunnetu, postoji opisan lik pravednog vladara. Taj koncept je prenijet u pravnu i političku literaturu. Pravnici su insistirali da je pravednost jedna od neophodnih osobina za kandidata za vladara. Politički autori su razvili ideju da je pravednost uslov napretka, a nepravda ima za posljedicu dekadencu društva.

Treće, autor se posebno poziva na Ibn Halduna i njegovu *Muqaddimu*. On ekstenzivno citira ovog filozofa historije koji je smatrao da je nepravda i nasilje znak propadanja jedne civilizacije. Našem autoru Ibn Haldun je bio poznat preko originala i on je pokazao dobro poznavanje misli ovog velikog učenjaka.

Četvrto, autor se na kraju bavi jednim historijskim fenomenom: ustezanjem muslimanskih sunijskih pravnikâ da se prihvate sudske funkcije. Naime, u muslimanskoj historiji nakon uspostavljanja monarhije s dinastijom Emevija (661-750) došlo je do razdvajanja nosilaca političke vlasti (*umarâ*) i nosilaca naučnog autoriteta (*ulamâ*). Dio uleme, uključujući i Ebu Hanifu, odbili su da preuzmu sudske funkcije, ne želeći da služe nasilnim vladarima. Autor navodi ovaj fenomen, ali iz teksta nije razumljivo koje su njegove savremene reperkusije.

Zaključak

Muhamed-ef. Tufo je jedan od poznatih šerijatskih pravnikâ iz prve polovine 20. vijeka. On je spadao u generaciju šerijatskih pravnikâ koja je teme iz ove pravne kulture pisala na bosanskom jeziku.

U ovom kratkom tekstu skrenuta je pažnja na jedan neobjavljeni rad Muhamed-ef. Tufo - o šerijatskom sudstvu. Rad je djelimično reprodukovan i analiziran. Glavni zaključci do kojih smo došli tiču se Tufinih stavova o sudstvu kao najvažnijoj grani državne vlasti, liku pravednog vladara u islamskoj misli, te slijeđenje Ibn Halduna kada je riječ o nepravdi i nasilju kao znakovima dekadence društva.

**An Unpublished Discussion by Muhamed-efendi
Tufo on Sharia Courts**

Abstract

This paper deals with an unpublished debate on Sharia judiciary written by Muhammad ef. Tufo, the modern-day Bosnian alim. The manuscript is in the Gazi Husrev-bey's Library, registered under number R-8258. It is written in Bosnian with quotations in Arabic language. This paper provides a biography of the author, a text of discussion, and a brief analysis of it. The main conclusions reached by the author are that Muhammad ef. Tufo considers the judiciary the most important branch of state power, emphasizes the character of a righteous ruler in Islamic thought, and follows Ibn Haldun when it comes to injustice and violence as signs of society's decadence.

Key words: sharia, judiciary, Muhamed ef. Tufo.